

Nelson Goodman ubraja se među najveće američke filozofe dvadesetog stoljeća. Pa ipak, Goodmanova je misao zamjetno manje prisutna kao referentna točka suvremenih rasprava, barem u okviru analitičke filozofije, u odnosu na teze i ideje harvardskih mu kolega W.V.O. Quinea, Hilaryja Putnama ili Johna Rawlsa (čija djela, kao i Goodmanova, pripadaju gotovo isključivo u drugu polovicu stoljeća). Je li to stoga što su njegove ideje manje plodne ili pak stoga što ih njihova osebujnost čini manje podobnima da se lako ukllope u standardnu matricu suvremene analitičke filozofije – na to ovaj tekst neće ponuditi odgovor. Radije, ovdje je predmet razmatranja Goodmanovo središnje djelo *Ways of Worldmaking*, koje smo dobili u hrvatskome prijevodu točno trideset godina nakon što je objavljeno.

Goodmanova ključna teza je ona o *mnoštvenosti svjetova* – teza da ne živimo u jednom, nego u mnogim svjetovima izgrađenima simboličkim sredstvima, koja osim riječi uključuju i brojke, slike, zvukove i druge simbole. “Ne govorimo”, kaže Goodman, “o višestrukim mogućim alternativama jednomu jedinomu stvarnom svijetu, nego o više stvarnih svjetova” (12; citiram prema prijevodu). U stvaranju naših svjetova sudjeluju podjednako i znanosti i umjetnosti, tvrdi Goodman: “Onoliko koliko naše svjetove nasljeđujemo od znanstvenikā, biografa i povjesničara, toliko ih nasljeđujemo i od romanopisaca, dramatičara i slikara” (96). Štoviše, znanosti i umjetnosti međusobno si nalikuju u načinima na koje operiraju u proizvođenju svjetova,¹ one za Goodmana čine kontinuum – što je teza koja u današnjem kontekstu analitičke filozofije zvuči prilično heretično (kao i većina ostalih Goodmanovih teza). No ne radi se, napominje Goodman, o *creatio ex nihilo* – uvijek počinjemo od već izgrađenih svjetova te od njih gradimo nove, na različite načine: sastavljanjem i rastavljanjem,

¹ Semantičko polje sastavljeno od leksema “make”, “create”, “produce”, “build” i drugih u engleskome jeziku ne može se (a to nimalo ne iznenađuje) postaviti u jednoznačnu korelaciju s hrvatskim semantičkim poljem koje se sastoji od “napraviti”, “stvoriti”, “kreirati”, “proizvesti”, “izgraditi”, “sačiniti” (?) i dr. Stvar ovdje posebno komplicira to što hrvatski nema točan ekvivalent za engleski leksem “to make” (njem. “machen”), koji nosi konotacije proizvodnje, građenja, rada rukama; taj se leksem često daje prevesti i kao “napraviti”, ali “napraviti” se u hrvatskom, barem kolokvijalno, često pojavljuje kao zamjena za “učiniti”, što onda stvara probleme zbog tzv. reflektiranog značenja. U svakom slučaju, mislim da je prevodiočev izbor korijena “(s)tv-a/o-r”, u “stvaranje” i “svjetotvorstvo”, možda najbolje rješenje (što se ne može reći za mnoge druge izbore – v. dalje u tekstu). No kao što ni Goodman ne rabi isključivo riječ “to make”, tako ne mora ni onaj tko piše o njegovu djelu.

isticanjem, uređivanjem (“ordering”, prevedeno kao “sređivanje”), brisanjem i dopunjavanjem, izobličanjem.

Svjetovi koje smo stvorili mogu biti nepomirljivi, mogu se naći u sukobu, što vodi do problematike inkomenzurabilnosti odnosno nesumerljivosti, koju Goodman ne spominje izravno (proslavili su je Kuhn i Feyerabend), ali naglašava kako se naši svjetovi-verzije rijetko mogu prevesti jedan u drugi, a još se manje mogu svi svesti na jedinstvenu osnovu. Neuspjeli pokušaji da se matematika svede na logiku, biologija na fiziku, um na mozak, figurativni jezik na doslovni ili pak cjelokupno znanje na osjetilne danosti svjedoče da je Goodman u pravu glede neprevodivosti/nereducibilnosti; no, treba također biti oprezan kako se ne bi s dotičnom tezom otišlo predaleko, u neki autizam sustavā među kojima ne može biti nikakve komunikacije – jer mi ljudi ipak volimo i neki obrisi jedinstva i povezanosti među našim spoznajama. U svakom slučaju, teza mnoštvenosti svjetova i teza nesvodivosti vode u *relativistički pluralizam* odnosno irealizam kao pogodne oznake za Goodmanovu opću poziciju; no Goodman će naglasiti, na samome kraju knjige, da su *relativno* i *subjektivno* dvije vrlo različite stvari.

Goodman naglašava kako govor o nekoj nekonceptualiziranoj danosti s onu stranu našeg pojmovlja i simboličkih sustava samoga sebe poništava (jer sâm taj govor počiva na konceptualizaciji), dok bi svijet, koji bi bio “spašen” od zahvaćenosti našim spoznajnim aparatom, tako što bi se s njega očistile sve naslage spoznaje/simbolā, bio u tolikoj mjeri lišen bilo kakvih svojstava da ne bi bio vrijedan ničije pažnje. Naša potreba za jednim svijetom zadovoljena je, prema Goodmanu, na mnogo različitih načina ovisno o trenutku i svrsi, dok jedinstvo ne treba tražiti u nekoj neutralnoj podlozi ispod svih verzija, nego u općoj organizaciji što ih obuhvaća.

No usprkos takvome konstruktivističkom relativizmu, Goodman ipak ne zagovara krilaticu *anything goes* – jer za njega će ipak postojati razlika između *ispravnih* i *pogrešnih* verzija. Ključni termin je *rightness of fit* (“ispravnost pristajanja”) – naši simbolički proizvodi moraju imati svojstvo da dobro *pristaju* onome (što god to bilo) na što se odnose, da pristaju međusobno i da su usklađeni s određenim načinima organizacije. Središnji je pak oblik ispravnosti – *ispravnost kategorizacije*, odnosno baratanje “projicirljivim predikatima” (“projectible predicates”, prevedeno kao “projektivni predikati”). Radi se o tome da su neke kategorije za nas “prirodne” ili “genuine”, da rabeći njih postizemo uspješne rezultate (posebice pri induktivnom zaključivanju), te da ih je poželjno držati se. Relativist i historicist Goodman smatra kako ta ispravnost odnosno projicirljivost ovisi ponajprije o navici, uvriježenosti (“entrenchment”) i jeziku; ipak, uvriježenost je uvijek u stanju napetosti s domišljatošću i potragom za inovacijom, što dovodi do razvoja našeg kognitivnog/simboličkog aparata.

Goodman smatra da je pojam istine podređen pojmu ispravnosti – istina je samo jedna vrsta ispravnosti. To je jedan od elemenata Goodmanove dekonstrukcije standardnog nazora na istinu, prema kojemu je ona vrhovni pojam, a objašnjava se pomoću ideje korespondencije. Goodman je skloniji stanovitom koherentističkom gledištu, te na to zlobno dodaje kako se među vjerovanjima s kojima neko vjerovanje mora biti u skladu kako bi ga se smatralo istinitim nalaze i kojekakva sumnjiva uvjerenja i predrasude. Naglašava također da osim doslovne postoji i metaforička istina, te kako je za neverbalne i neasertivne simboličke proizvode istina irelevantna (dok oni sami, jasno, nisu irelevantni). Goodman poentira tezom da istina nije ni nužna ni dovoljna pri izboru teza koje želimo zastupati – neke su istine suviše trivijalne, dosadne ili komplicirane, dok nam s druge strane često mnogo bolje može poslužiti određena idealizacija ili pojednostavljenje od onoga što bi bilo doslovno istinito. Za ovo zanimljivo i složeno gledište, izloženo u poglavljima I.5 i VII.3, najčešće se ne nađe mjesta u suvremenim pregledima teorijā istine, što svjedoči o spomenutom zanemarivanju Goodmanova – i daje naslutiti da je to stoga što Goodmanovi prevratnički potezi ne odgovaraju suvremenoj ortodoksiji.

Naposljetku, ovome kratkom prikazu Goodmanove opće pozicije treba još dodati kako Goodman ne shvaća spoznavanje na uobičajen način, kao utvrđivanje onoga što je istinito, već radije kao unapređenje razumijevanja, kao otkrivanje i iznalaženje raznih vrsta pristajanja (*fit*).

Kao i svaka zanimljiva teorijska pozicija, i Goodmanova će se suočiti s određenim teškoćama. Ovdje ću ukratko uputiti na tri koje mi se čine dosta nezgodnima. Prva teškoća tiče se logičko-epistemologijske pozicije Goodmanova diskurzivnog subjekta: kad govori o mnoštvu svjetova, govori li on s pozicije koja pripada jednom od tih svjetova ili se nalazi na nekoj univerzalnoj meta-razini? Prva mogućnost otvara vrata paradoksa autoreferencijalnosti (kad Goodman govori da su svi svjetovi stvoreni, da li on pritom stvara ili opisuje?), a također otvara mogućnost diskurzivne pozicije koja pripada takvome svijetu koji druge svjetove vidi kao dane, ne proizvedene (“realistički” svijet), pri čemu je onda neodlučivo koji je “svijet” (realistički ili konstruktivistički) u pravu. Druga bi pak mogućnost, ona univerzalne meta-razine, trebala biti isključena Goodmanovim relativističkim pluralizmom. U svakom slučaju, nad raspravu se nadvija problem “svijeta svih svjetova” što neugodno nalikuje “klasi svih klasa”.

Druga teškoća za Goodmanova jest neodređenost kriterijā primjene njegova središnjeg pojma: pojma “svijet”. Treba li, na primjer, reći da romanu *Zločin i kazna* odgovara jedan svijet, a romanu *Braća Karamazovi* drugi, ili pak da svi romani Dostojevskog (i, možda, drugi njegovi napisi, uključujući i novinske) čine jedan, jedinstveni svijet? Ili pak jedan svijet

čine svi intertekstualno povezani romani, bilo to na osnovi tematike, narativne organizacije, ideološke orijentacije itd. (ali to onda isključuje druga djela istog autora koja ne zadovoljavaju odabrani kriterij sličnosti). Naposljetku, ako čak i jedan roman čini jedan svijet, što je s nepodudarnostima i nesklapnostima unutar samog tog romana/svijeta? Izgleda da je i unutar svjetova, a ne samo među njima, moguća napetost/sukob.

Naposljetku, a to je treća teškoća koju ću ovdje naznačiti, Goodmanov pojam *ispravnosti* (*rightness*), koji je presudan pri izbjegavanju zaključka da “sve prolazi”, teško da će ikada moći doseći dostatnu preciznost te biti više od naznake, sugestije. Prema kojim pravilima utvrđujemo da je neka verzija “ispravna”? No taj problem ne tiče se specifično Goodmana – s njime se suočava bilo koji pokušaj da se odrede norme racionalnosti.

Umjesto o različitim svjetovima možda bi sretnije bilo govoriti o različitim kognitivnim modeliranjima, ili različitim semiotičkim strukturama, ali to bi Goodmanovoj poziciji oduzelo mnogo retoričkog potencijala.

Radi stjecanja potpunijeg uvida u problematiku kojom se bavi, Goodmanove je *Načine svjetovorstva* moguće uklopiti u različite nizove koji prema različitim kriterijima čine “prirodni” kontekst toga djela. Prvi niz činila bi važna djela analitički orijentiranih mislilaca koja se (barem djelomice) također bave problematikom “svjetovorstva” odnosno sukobom metafizičkog realizma i antirealizma (konstruktivizma), a sva su objavljena u vremenskom periodu od nekoliko godina, počevši s 1978. kada je objavljeno Goodmanovo djelo. To su *Truth and Other Enigmas* Michaela Dummetta (1978), *Philosophy and the Mirror of Nature* Richarda Rortyja (1979), te *Reason, Truth and History* Hilaryja Putnama (1981). Dummett je izazvao mnoštvo rasprava tvrdeći da je spor realizma i antirealizma uvijek zapravo spor o klasi iskazā (“the disputed class”), odnosno o pojmu istine primjenjivom na te iskaze, odnosno o tome imaju li ti iskazi realističke (*evidence-transcendent*) ili verifikacionističke uvjete istinitosti – ukratko, metafizički problem sveo je na semantički (a sâm je, naravno, verifikacionist). Rorty je ustvrdio kako je najbolje izbjeći govor o različitim svjetovima, te zastupao tezu kako je stvarnost uvijek stvarnost-pod-nekim-opisom. Putnam je, naposljetku, uveo poznatu distinkciju između *metafizičkog* i *internog* realizma, te zastupao ovaj drugi (kojeg se u novije vrijeme odrekao): shvaćanje prema kojemu pitanje “od kojih se predmeta sastoji svijet” ima smisla postaviti samo *unutar* neke teorije ili opisa. Bez obzira na razlike u pristupu, Dummett, Rorty i Putnam (u vrijeme dok je zastupao interni realizam) svrstavaju se uobičajeno zajedno s Goodmanom među konstruktiviste: filozofe koji smatraju da naš pojmovni sustav ili jezik sudjeluje u konstituiranju naše stvarnosti.

Drugi niz u koji bi se Goodmanovo djelo moglo svrstati jest onaj koji obuhvaća djela koja su nešto ranije izložila konstruktivističku poziciju: počevši od Kantove *Kritike čistog uma* (Kant je, doduše, bio konstruktivistički univerzalist, a ne relativist), preko napisa američkog lingvистa i antropologa B.L. Whorfa, do utjecajnih knjiga filozofa znanosti Kuhna i Feyerabenda te djela kontinentalnoeuropskih strukturalista i post-strukturalista.

Treći niz obuhvaća ranija djela samog Goodmana: npr. njegove *Jezike umjetnosti* (1968, prevedene i u nas, KruZak 2002) gdje će već zastupati konstruktivističke teze (“Govorenje i slike sudjeluju u uzajamnom stvaranju, kao i u stvaranju svijeta kakvog poznajemo”, str. 77–78 prijevoda) ili pak ključno rano djelo *Fact, Fiction, and Forecast* (1955), u kojem razrađuje svoju “novu zagonetku indukcije” te iznosi svoje nazore o ispravnoj kategorizaciji i projicirljivim predikatima koje rekapitulira i u *Načinima svjetotvorstva*.

Naposljetku, četvrti niz, koji obuhvaća osobe više nego djela, svrstava Goodmana uz njegove kolege Quinea i Putnama u veliku *harvardsku trojku* – trojicu filozofa koji su, osim što su bili prijatelji, dijelili, barem u jednom trenutku i u određenom smislu, osnovni konstruktivistički nazor. Ili barem svoja i njihova gledišta tako interpretira Putnam u članku “The Way the World Is” (u *Realism with a Human Face*, 1990).

Među recentnim djelima utjecajnih filozofa koja tematiziraju Goodmanovo svjetotvorstvo nalaze se *Fear of Knowledge: Against Relativism and Constructivism* Paula Boghossiana iz 2006. (koji kritizira Goodmana) i *Zeichen der Wirklichkeit* Güntera Abela iz 2004. (koji prihvaća Goodmanove stavove).

Bilo bi lijepo kad bih ovaj prikaz mogao okončati ovdje, uz nekoliko završnih napomena. Na žalost, potrebno je reći nekoliko riječi i o prijevodu, koji djelu nipošto ne čini uslugu. Prijevod je pun pogrešaka i nedosljednosti, a ovdje ću nabrojiti samo neke, ograničujući se većinom na prvih petnaestak stranica hrvatskog teksta (dakle, na str. 7–23, počevši od predgovora). Prva greška, relativno nevažna s obzirom na glavni sadržaj djela, no koja svejedno upada u oči, nalazi se na str. 7: “John Locke Lectures” prevedeno je kao “predavanja o Johnu Lockeu”, a “Immanuel Kant Lectures” kao “predavanja o Immanuelu Kantu”. No imena poznatih filozofa u naslovima tih predavanja zapravo su samo počasni nazivi određenih serija predavanja, a ne indikacija teme. Prijeđimo na teže pogreške: “perception” je prevedeno i kao “percepcija” (13) i kao “opažanje” (15), što je manji problem od toga da je “perception without conception” prevedeno kao “opažanje bez koncepcije” (15), umjesto kao “bez poimanja” (Goodman se očito referira na Kantovu distinkciju između zorova i pojmova, o kojoj prevodilac možda nije podrobnije obaviješten;

no na str. 19 “conceptions” ipak prevodi kao “poimanja”). Među velike greške na prvih petnaestak stranica spada npr. prijevod rečeničnog dijela “truth cannot be defined” kao “istinitost se ne može odrediti” (23) umjesto kao “istina se ne može definirati”; ili pak “nothing is at rest or is in motion apart from a frame of reference” kao “ništa ne miruje niti se kreće osim okvira referencije” umjesto kao “ništa ne miruje niti se kreće osim unutar okvira referencije” (20; usput, čitava zadnja rečenica odlomka u kojem se nalazi ovaj posljednji primjer potpuno mijenja značenje originala). Također, englesko “illustrate” u danom kontekstu treba prevesti kao “učiniti zornim”, a ne kao “ilustrirati” (19). Još jedan primjer, koji se ne pojavljuje na prvih petnaestak stranica, no koji zbog njegove strahotnosti ne mogu izostaviti, jest onaj da je “extension” prevedeno kao “proširenje” (!?) umjesto kao “ekstenzija” (skup predmeta o kojima je neki predikat istinit). Jedna napomena glede internacionalizama: ako se već traže hrvatski ekvivalenti za uvriježene internacionalizme, pa se “identity” prevodi kao “istovjetnost”, a “organized” kao “ustrojeno”, zašto se onda (17; sve u istoj rečenici) “constancy” ne prevede kao “trajnost”, umjesto kao “konstantnost”? Kasnije u tekstu važan termin “exemplification” mogao bi se prevesti kao “oprimjerivanje”. Naposljetku, među sitne bisere (prvih petnaestak stranica) ovog prijevoda spada prevođenje “cross-cultural” kao “ukrižano-kulturno” umjesto kao “transkulturno” (14), “triples” kao “trostrukosti” umjesto kao “trojke” (17), “complex” kao “skup” umjesto kao “složevina” (*skup* je ipak važan logički, matematički i filozofijski pojam, kojemu na engleskome odgovara *set*). Jedna iskupljujuća napomena glede prijevoda: Goodmanova (povremeno iritantna) sklonost da *ubacuje* aliteracije gdje god može (vidljiva već i u naslovu djela) izgubljena je u prijevodu, ali pretpostavljam da to svojstvo teksta gotovo nijedan prijevod ne bi mogao očuvati.

Vratimo se još nakratko sadržaju Goodmanova djela. Osim izlaganja stavova o stvarnosti, istini i znanju, *Načini svjetotvorstva* sadrže i poglavlja o stilu umjetničkog djela, o citiranju (gdje se razmatra i slikovno i glazbeno citiranje, te transsustavsko i transmodalno citiranje, tako da Goodmanovo istraživanje postaje doista semiotičkim) te o tome što je (tj. “kad je”) umjetnost. Ovo posljednje spomenuto poglavlje, kao i Goodmanova knjiga *Jeziči umjetnosti*, vrlo su zanimljivi, ali su ipak u pogledu snage aparature koju nude za analizu umjetničkih djela zamjetno inferiorni djelima strukturalizma na tu temu, kao što je npr. *Struktura umjetničkog teksta* Jurija Lotmana (koje inače iskazuje neke srodnosti s Goodmanovim pristupom). Čini se da je terminološko-pojmovni aparat analitičke filozofije, vezan uz formalnu logiku i ideju referencije, inherentno neprikladan za pristup umjetnosti, čak i u rukama tako tankočutnog i lucidnog filozofa kao što je Goodman.

U svakom slučaju, Goodmanovi *Načini svjetotvorstva* obuhvaćaju ogroman raspon tema i problema na vrlo ograničenom prostoru (samo 140 stranica u originalu). Radi se o impresivnom i inspirativnom djelu, koje, kao i ranije spomenuta djela Rortyja i Putnama, premda je ukorijenjeno u tradiciji i terminologiji analitičke filozofije, ustvari nadrašta podjelu između analitičke i kontinentalne “škole”, te se zaista može nazvati prvoklasnom filozofijom *naprosto*.

Joško Žanić

Bartolići 21, HR-10000 Zagreb
josko_zanic@yahoo.com

Geoffrey Miller, *Razum i razmnožavanje: kako je izbor partnera oblikovao evoluciju ljudske naravi*, preveo Marjan Radej, Algoritam, Zagreb 2007, 543 str.

Tijekom proteklih tridesetak godina evolucijska objašnjenja ljudskog ponašanja dobivala su sve više i više na važnosti. Revolucionarnim djelom *Sociobiologija* Edwarda O. Wilsona otpočela je promjena intelektualne klime, dotad nesklone uplitanju biologije u područje ljudskog ponašanja. Uz Wilsona, autori poput Williama D. Hamiltona i Roberta Triversa ponudili su elegantna i redukcionistička rješenja problema društvenog ponašanja ljudi, dok su psiholozi poput Johna Toobyja, Lede Cosmides i Stevena Pinkera teorijom prirodnog odabira objasnili neke od temeljnih značajki ljudskog uma. Tako se dogodio i pomak u poimanju akademskih disciplina, pa su se pojavile evolucijska psihologija, evolucijska antropologija, evolucijska demografija i druge.

Sve navedene discipline temelje se na intelektualnom nasljeđu Charlesa Darwina, posebice na njegovoj teoriji prirodnog odabira. Prirodni odabir ne samo da je favorizirao morfološka obilježja organizama koja su onda povećavala vjerojatnost preživljavanja i razmnožavanja (a samim time i širenja vlastitih gena), nego je isto tako, prema evolucionistima, djelovao na obilježja ponašanja. Drugim riječima, i mozak i ponašanje određenog organizma također su proizvodi procesa prirodnog odabira.

No još je Darwin primijetio da ne mogu sva obilježja biti proizvod prirodnog odabira. Neka od njih čine se toliko neadaptivnima da ih je